

A KISGAZDAPÁRT 1918 OKTÓBERÉBEN

SIPOS JÓZSEF

(*Szeged, Móra Ferenc Múzeum*)

Közismert, hogy 1918. október 25-én a Függetlenségi és 48-as Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az Országos Polgári Radikális Párt megalakították a Magyar Nemzeti Tanácsot, amely vezetésével október 31-én győzött a polgári demokratikus forradalom. Miért és hogyan maradt ki a Nemzeti Tanácsból és a forradalom előkészítéséből az Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapárt (a továbbiakban — Kisgazdapárt)? E kérdésre keresem a választ tanulmányomban. Történetírásunk még nem adott megnyugtató választ e fontos kérdésre,¹ amely — véleményem szerint — szoros kapcsolatban volt a polgár-paraszt és a munkás-paraszt szövetség későbbi alakulásával is. A kérdés megválaszolása részletes és aprólékos kutatást igényelt, csak így jutottam közelebb a történeti valósághoz. A témát mégsem tekintem véglegesen lezártnak, ahhoz a Nemzeti Tanácsba tömörült pártok Kisgazdapárt-hoz, illetve a parasztsághoz való viszonyának további mikrofilológiai kutatása szükséges.

1918 közepére a központi hatalmak országai (Németország, Osztrák—Magyar Monarchia, Bulgária, Törökország) a gazdasági és a katonai összeomlás szélére jutottak. A nyugati fronton a július 18-án megindított soissons-i ellentámadással az antant kezébe került a katonai kezdeményezés. Az augusztus 8-i második antant támadás után a kimerült németek lassú visszavonulásra kényszerültek. A kegyelemdőfést a bolgárok fegyverletétele adta meg a központi hatalmaknak, szeptember 29-én. Így a szaloniki expedíciós antanthadsereg előtt megnyílt az út az Osztrák-Magyar Monarchia felé, amely csapatait a Duna—Száva—Dráva vonalára vonta vissza. A teljes katonai vereséget elkerülendő az Osztrák—Magyar Monarchia külügyminisztere szeptember 14-i jegyzékében békekonferenciára hívta az ellenséget, a status quo elérésének reményében. Csakhogy az antantnak most már nem volt sürgős a béke, teljes győzelmet akart, többek között a Monarchia felosztását. A Monarchia elnyomott népei képviselőinek (emigránsok és hadifoglyok) 1918 áprilisi római kongresszusa ugyanis — az Októberi Forradalom hatására — a teljes nemzeti függetlenséget követelte. Ezután Wilson amerikai elnök május végén jóváhagyta külügyi államtitkára tervét: a Monarchia felosztását. Ebben elsősorban a bolsevista eszmék ellen-súlyozására és a „germán ambíciók” újjáéledésének meggátolására hivatkoztak.

¹ A monografikus feldolgozások egyáltalán nem foglalkoznak a kérdéssel. Lásd: Magyarország története 1911—1919, 1919—1945. 8/1. Bp. 1976. A témát érintő tanulmányok közül az alábbiakat emelem ki: Bodrogközy Zoltán: A magyar agrármozgalmak története, Bp. 1929.; J. Tóth Dezső: A Kisgazdapárt az 1918—1919-es demokratikus forradalom idején. = Tájékoztató, 1968. 5. sz. 38—64. p.; Király István: Nagyatádi Szabó István útja a képviselői mandátumtól az őszirózsás forradalom miniszteri székéig. 2. rész. = Agrártörténeti Szemle, 1973. 173—195.

Az elutasított szeptemberi békejavaslat után nem lehetett kétséges a Monarchia sorsa: hiszen ekkor az antant már elismerte a független Csehszlovákiát. Az osztrák burzsoázia az ország föderalizálásával próbálta az utolsó percben megbékíteni a nemzeti-ségeket. A magyar kormány viszont mereven ellenállt minden ilyen törekvésnek. Így a nemzeti-ségi burzsoázia érdekközössége a magyarral semmissé vált. Az osztrák föderalizációs tervek hatására a nemzeti-ségek megalakították politikai egységszervezetüket: a nemzeti tanácsokat. Október 5—6-án Zágrábban megalakult a Délszláv Nemzeti Tanács. A román Nemzeti Komité, amely megegyezett a román szociáldemokratákkal, egy hét múlva választotta meg végrehajtó bizottságát. (A Román Nemzeti Tanácsot formálisan csak október 31-én választották meg.) A Szlovák Nemzeti Tanács ült össze a legkésőbb: a polgári forradalom után, október 30-án.

A katonai és diplomáciai kudarcok kiélezték a politikai ellentéteket a központi hatalmak országaiban, így Magyarországon is. A politikai válság hatására a haladóbb ellenzéki politikusok és pártok felvetették a háború értelmetlenségének, a politikai rendszer demokratizálásának, Magyarország függetlenségének gondolatát.

1918 szeptember végén a Kisgazdapárt vezetőségének nézetei is ebbe az irányba mutattak. Tiltakoztak az ellen, hogy a parasztság követeléseit azok fogalmazzák meg, akik nem ismerik a népet: ez egyaránt vonatkozott az uralkodó osztályok és az ellenzék pártjaira. Az uralkodó osztályoknak attól való félelmét, hogy a háború után az orosz fogságból hazatérő katonák által a bolsevizmus fog a nép között tért hódítani, akkor még „holmi ijesztő agyrémmek” tartották. Hangoztatták, hogy a „magyar nép elsősorban a becsületes békét óhajtja.” Követelték a földbirtokreform és a megfelelő szociális törvények megalkotását és életbeléptetését.²

Bulgária kapitulációjának hírére a Kisgazdapárt vezetősége október 7-én tanácskozásra ült össze, amelyen részt vett Fényes László is, aki a Függetlenségi Párt képviselője volt, amely a parlament legnagyobb és leghaladóbb ellenzéki pártja volt. Nagyatádi Szabó István, a Kisgazdapárt vezére elmondta, hogy a miniszterelnök csak gróf Andrássy Gyula és gróf Apponyi Albert mérsékelt ellenzéki politikusokat hallgatja meg, a többi pártvezér felfogása nem érdekli. Két politikai áramlat küzdelméről szólt: az egyik „... az eddigi hatalmat új áldozatok árán is fenn akarja tartani, a másik nemzetiségekkel való megegyezést keresi, és fő célja, hogy az ország területi integritását megvédelmezze és új emberekkel kísérelje meg az ország demokratikus kormányzását.” Ebben a válságos politikai helyzetben a föld népének is meg kell nyilatkoznia — mondotta —, hogy hová csatlakozzék. Ezért elhatározták, hogy október 13-án országos pártértekezletet tartanak, amelyre a vidéki szervezetek vezetőit is meghívták.³

A Magyar Lobogó című központi pártlapban megjelent „Sorsdöntő események előtt” c. cikkben megfogalmazták a pártvezetőség törekvéseit. A forradalmat a természeti erőkhöz hasonlították, amelyet az uralkodó osztályok nem mindig tudnak megfékezni: „... ha a nép ... nem bírja az igát, nem tűri a féket, mert látja, érzi, hogy egy kis tábor nemcsak ráarakja azt, de vérszopó módon a lerogyásig ki is használja a népet úgy, ahogy akarja; ekkor az elkeseredés, de maga a hatalmas erő öntudatra ébredése éppúgy kitörésre viszi a jámbor népet”, mint ahogy a természeti erők pusztítanak. Ilyennek mutatták be az oroszországi és a bulgáriai forradalmakat. Hasonló események elkerülésére ajánlották a népakarat kielégítését. Ezt három pontban foglalták össze:

² Magyar Lobogó, 1918. szeptember 29. 1.

³ Az Újság, 1918. október 8. 2. és a Magyar Lobogó, 1918. október 6. 1. Először közölte Király i. m. 173.

1. „A magyar nép elsősorban békét akar, ... mely az ország határait épségben biztosítja.”

2. „... a teljes, önálló és független Magyarország perszónálunióban Ausztriával. Legyen közös királyunk, de legyen Magyarországnak önálló hadserege, önálló bankja, önálló vámvédelme, saját külügyi képviselője.”

3. „... a béketárgyalásokon hazánkat ... a magyar nemzet, magyar megbízottjai képviseljék.”

Büszkén hangsúlyozták, hogy a régi megcsontosodott konzervativizmus, az osztályuralom további fentartásával szemben a „népakarat szabad megnyilvánulásának, a néphatalom uralomra jutásának harcosa a Függetlenségi 48-as Gazdapárt is.” Követelték a régi vezetők félreállítását, mert csak így menthető meg az ország. Ugyanakkor Nagyatádi Szabó István, a párt vezére — a napilapoknak adott nyilatkozatában — már ekkor úgy látta, hogy a súlyos helyzetben „...a nemzet, az egész ország koncentrációjára van szükség, hogy az ország területi érintetlenségét megvédhessük, és az igazi önállóságát és függetlenségét kiépíthessük.”⁴

Az október 13-i pártértekezleten 17 vármegye képviselői voltak jelen. Nagyatádi Szabó István ismertette a kül- és belpolitikai helyzetet és kérte a megjelenteket, mondják el szűkebb hazájuk hangulatát és a nép kívánságait. 11 felszólalás után a párt a következő határozatot hozta:

1. „... az országos gazdapárt minden elkövetkezendő kormányalakulással szemben fenntartja teljes cselekvési szabadságát és oda fog törekedni, hogy az ország gerincét képező kisgazda nép mind erősebben megnyilvánuló közvéleményének befolyást és érvényt szerezzen.

2. Különösen ragaszkodik a párt ahhoz, hogy az elkövetkező új kormányok az 1848-i törvények alapján haladéktalanul hajtsák végre az Ausztriától való különválást.

3. A gazdapárt követeli, hogy a *haladéktalan békekötésnél* a magyar államot, magyar megbízottak képviseljék, akik az ország területi érintetlenségéhez feltétlenül ragaszkodjanak.

4. Az ország belső életében az *eddig osztályuralom teljes megdöntésével* a népkormányzás intézményesen biztosíttassék.

5. A magyar nép és a nemzetiségi lakosság *dolgozó része között* valódi érdekelentét eddig sem volt és a népuralom bekövetkeztével a mesterségesen szított eddigi ellentétek is el fognak enyészni.

6. A gazdapárt a király által eddig meghallgatott és a nép életétől oly távol álló politikusokat a magyar nép illetékes és kizárólagos szószólóinak el nem ismeri. Követeli, hogy a magyar nép igazi és jogos kívánságai felől a király hallgassa meg közvetlenül az országos 48-as gazdapárt vezetőségét.”⁵

E határozatokat a pártlapban a nép elé terjesztették és kérték tagjaikat, hogy a falvak lakosságával aláíratott íveken követeljék; a király hallgassa meg a párt vezetőségét. Ugyanakkor Szemző Ernő, a párt titkára keményebben fogalmazott. A párt lapjában írt cikkében a parasztság nevében kijelentette: „... nemcsak kötelességeket akarunk továbbra is a vállainkon hordani, de *jogokat is akarunk*. ... *Részt kérünk ezentúl az ország sorsának intézésében*, — frakkos urak, utat adjanak a népnek, ... ne álljanak az utunkba!”⁶

⁴ Magyar Lobogó, 1918. október 13. 1—2. A párt követeléseit részletesen közölte Király i. m. 173.

⁵ Magyar Lobogó, 1918. október 20. 1—2. 1. A határozatot először közölte Király i. m. 173—174.

⁶ Magyar Lobogó, 1918. október 20. 1.

A Kisgazdapárt értekezletének napján tartotta pártgyűlését a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (a továbbiakban — MSZDP), október 14-én pedig a Jászi Oszkár vezette Radikális Párt állította össze az új helyzetnek megfelelő akcióprogramját. Összehasonlítva ezeket a Kisgazdapárt követeléseivel, meg lehet állapítani, hogy a legfontosabb kérdésekben azonos felfogást vallottak. Tehát a *Kisgazdapárt ekkor még a régi kapitál-feudalista rendszer elleni küzdelem élvonalában volt*. Ezt bizonyítja az is, hogy egyetértett a parlament leghaladóbb ellenzéki pártjával, a Függetlenségi Párttal: az országgyűlés összehívásában. 61 képviselőt meg is nyertek a követelés támogatására. Az aláírók között szerepelt Nagyatádi Szabó István, Mayer János, Herczegh Sándor és Novák János kisgazdapárti képviselők neve is.⁷

Az országgyűlést október 16-ra hívták össze, ahol a reakció és a haladás erői elkeseredett harcot vívtak egymással. Az ellenzék lecsendesítése érdekében Wekerle Sándor miniszterelnök bejelentette, hogy a kormány Wilson 1918 januárjában közzétett 14 pontja alapján azonnali fegyverszünetet kért az antanttól. Elmondta, hogy Ausztria föderalizálásával az Osztrák—Magyar Monarchia alapja megszűnt, ezért a király megbízta egy önálló törvényjavaslat elkészítésével, amelyben kimondják az Ausztriával perszónalunióban álló önálló magyar királyság létezejtét.

Az ellenzéki pártokat e bejelentések nem nyugtatták meg. A Függetlenségi Párt nevében Hock János a perszónalunió megteremtése és a béketárgyalások haladéktalan megindítása mellett javasolta az új kormány kinevezését, az ország területi integritásának megvédését, általános, egyenlő és titkos választójogot, sajtó-, egyesülési- és gyűlekezési szabadságot, mélyreható szociálpolitikát, jelentős földbirtokreformot, (konkrét meghatározásától azonban tartózkodott), a politikai internáltak hazaengedését és a külföldön levő magyar katonaság azonnali hazarendelését. E javaslatokat azonban a képviselőház többsége nem fogadta el.⁸ Másnap, 17-én gróf Tisza István a kormánytámogató Munkapárt nagy hatalmú vezetője elismerte ugyan, hogy „ezt a háborút elvesztettük”, és a wilsoni elveken alapuló új külpolitikai orientáció szükségességét, de tagadta a magyar uralkodó osztályok nemzetiségellenes politikáját és a demokratikus államrendszer hiányát. Ez jelezte, hogy a képviselőház konzervatív többsége nem hajlandó jelentős belpolitikai reformokat adni. A kül- és belpolitikai események pedig ennek ellenkezőjét követelték volna. Október 18-án érkezett a hír: előző napon Törökország letette a fegyvert.

Ugyanaznap az országgyűlésben Vajda Sándor ismertette az erdélyi Román Nemzeti Komité deklarációját: az erdélyi román nemzet önrendelkezését követelte, nem ismerte el a magyar országgyűlés illetékességét az erdélyi románság sorsának intézésére és bejelentette a Román Nemzeti Komité igényét a párizsi békekonferencián való részvételtre. A Romániához való csatlakozás igényét nem fogalmazta ugyan meg, de amit mondott, másképpen értelmezni alig lehetett. Október 19-én a szlovák nemezet nevében Juriga Nándor képviselő terjesztett elő hasonló deklarációt. Ezen a napon a balkáni antanthadsereg elérte a Dunát, a zágrábi Nemzeti Tanács kinyilvánította a délszláv népek egységét, Prágában pedig a Cseh Nemzeti Tanács proklamálta a független Csehszlovákiát.

⁷ Magyarország, 1918. október 13. 3. Bodrogközy Zoltán: A magyar agrármozgalmak története. Bp. 1929. 119. p. A jó kapcsolatot bizonyítja az is, hogy Fényes László képviselői beszámoló gyűléséről (Nyíregyháza, 1918. október 13.) táviratban üdvözölték gróf Károlyi Mihályt, a Függetlenségi és 48-as Párt vezetőjét és Nagyatádi Szabó Istvánt. Lásd: Az Újság, 1981. október 15. 3. Mérei Gyula: A magyar októberi forradalom és a polgári pártok. Bp. 1969, Akadémiai Kiadó. 35. a Kisgazdapártnak csak két képviselőjéről tud: Nagyatádi Szabóról és Mayer Jánosról. Ez pontatlan közlés.

⁸ Nemes Dezső: Az őszirózsás forradalom és az MSZDP. = Párttörténeti Közlemények, 1982. 3. sz. 9—10.

Ilyen kül- és belpolitikai helyzetben kapott végre szót október 19-én, a parlamentben Nagyatádi Szabó István, a Kisgazdapárt vezetője. Megállapította, hogy „a képviselőház idejét múlta..., képe a választások után meg fog változni.” (Ebben a képviselőház szélsőbaloldalán ülő Függetlenségi és 48-as Párt tagjai is egyetértettek vele.) Hangsúlyozta, hogy *a választások után a munkások, a parasztság és a nép képviselői sokkal nagyobb arányban lesznek képviselve.* Így „egységes kormánypart nem tud majd alakulni és csak több párt összefogása alapján lehet majd kormányt alakítani.” Öntudatosan kijelentette: a „*mi hátunk mögött sokkal több választó áll, mint az urak gondolnák*”, ... „egy jövő választás után sokkal többen leszünk; hiszen igen nagy azoknak a száma, akiket mi itt képviselünk.”

Ezután Vajda Sándor előző napi hozzászólásának hatására foglalkozott a nemzetiiségi kérdéssel. A többi *ellenzéki párt képviselőinek helyeslése mellett* állította, hogy a nemzetiségek által tapasztalt elnyomás „ugyanúgy megvolt a magyar nép körében is.” Ezt a következőkkel bizonyította: 1. „A birtokrendezésnél a magyar kisgazdát éppúgy kiszorították a földből, mint a nemzetiségi kisgazdát.” 2. A magyar falvak lakossága „saját bíróját vagy jegyzőjét sok esetben ugyanúgy nem választhatja meg saját akaratából, mint a nemzetiségek. 3. A magyar parasztságot a megszüntetésével ugyanolyan jövedelemtől fosztották meg, mint a nemzetiségieket. 4. Az erőszakos magyarosítást hangoztató nemzetiségi képviselőkkel szemben azt állította, hogy a „románok képesek voltak a magyarokat románosítani.” (Ezt a kijelentését a képviselők jobb- és baloldala helyeselte!)⁹ A legújabb marxista történettudományi eredmények bizonyítják,¹⁰ hogy Nagyatádi Szabónak sok vonatkozásban igaza volt a fenti kérdésekben. Abban azonban nem érthetünk vele egyet, hogy a külön nemzetiségi sérelmek hangoztatását nem tartotta indokoltnak. Nemzetiségi sérelmek ugyanis voltak a korabeli Magyarországon! Lényegében ezt Nagyatádi is elismerte — amikor azt mondta, hogy a közigazgatásban dolgozó hivatalnokok nem beszélnek velük anyanyelvükön és a bírásokodásban sem használják a nemzetiségek nyelvét. Nagyatádi szerint a nemzetiségek „ugyanazon szabadságjogot élvezték a legtökéletesebb mértékben, amelyet a magyar nép élvez.” Egyetértett azzal a törekvésükkel, hogy „nyelvüket szabadon használhassák iskoláikban és hogy közigazgatási tisztviselőiket saját maguk választhassák meg.” Ugyanakkor a képviselőház *ellenzéki pártjainak helyeslése* közepette kijelentette: „ha valaki azt érti a nemzetiségek önrendelkezési joga alatt, hogy Magyarország belterületén valami autonómia címén esetleg külön parlamentet tartsanak maguknak és külön önkormányzattal bírijanak, ezt, akármilyen súlyos is a helyzetünk, ma Magyarország fel nem ajánlhatja.” Az ilyen nemzetiségi autonómiát nemcsak magyar állampolgári szempontból tartotta elfogadhatatlannak, de a gyakorlati életben is keresztülvihetetlennek, mert a lakosság etnikailag (pl. Erdélyben) szétválaszthatatlanul összekeveredett.

Ezután a Wekerle miniszterelnök által bejelentett perszónálunió kérdésével foglalkozott. A Kisgazdapárt — mondotta — szívből örül azok megvalósításának, de azt „azoknak kellene keresztülvinniök, akik mindig követelték”, vagyis az ellenzéki 48-as pártoknak. Ezzel a gondolatával a Ház szélsőbaloldalán elhelyezkedő Függetlenségi és 48-as Párt képviselői egyetértettek. Azzal azonban már nem, hogy „a pártok fogjanak össze a mai nehéz helyzetben, először össze kellene fogniok a 48-as pártoknak, azután ugyanezt meg kellene kísérelni az országgyűlés minden

⁹ Képviselőházi Napló, 1910. XLI. k. 337—338. Nagyatádi Szabó István beszédét nagy általánosságban elemezte J. Tóth i. m. 38—41., amit én pontatlannak, ezért elfogadhatatlannak tartok. Király i. m. 174—175. pedig csak Nagyatádi ellenzéki magatartásának tompulásaként értelmezte.

¹⁰ Romsics Ignác: Az agrárkérdés nemzeti—nemzetiségi aspektusa 1890—1918 között = Forrás, 1986/1. 26—30.

pártjával ..., azért hogy Magyarországnak minél előbb és jobb békéje legyen...”, mert a békekötésnél a „nemzet egész erejére szükség van.” (Ez utóbbi gondolatával csak a kormánypárt értett egyet.)

Nagyatádi Szabó a pártok közötti együttműködés leglényegesebb akadályát — helyesen — a választójogi kérdésben látta. Véleménye az volt, hogy ebben a Munkapártnak és gróf Tisza Istvánnak kellene engedni; „a nemzetnek sürgős érdekeire való tekintettel el kellene fogadni a Vázsonyi által benyújtott választójogi törvényt teljes egészében.” Ezt a Függetlenségi és 48-as Párt (Károlyiék) már nem tartották elégészesnek. Nagyatádi pedig nem fogadta el érvelésüket, miszerint „most a békekötés azt követelné, hogy egy kidolgozatlan, általános, egyenlő, mindenkinek megadott választójoga legyen”. Ugyanakkor a többi ellenzéki párttal egyetértésben követelte a magyar hadsereg azonnali különválasztását az osztráktól. Helytelenítette gr. Tisza azon kijelentését, hogy „elvesztettük a háborút”, mert az demoralizálja a katonaságot. „Nekünk határainkat védelmezni kell mindaddig, amíg a békekötés nincs meg ... hogy az ellenség területünket el ne árassza, országunkat fel ne dülje, népiünket tönkre ne tegye.” Vitába szállt gr. Tisza azon kijelentésével is, hogy az országban már demokrácia van. Nagyatádi demokrácián népuralmat „a néppel együtt való kormányzást” értett. Kijelentette, hogy az orosz, a bolgár forradalmak és a németországi átalakulás után: „a legkevesebb, amit sürgősen meg kell csinálni Magyarországon, hogy legalább a néppel együtt kormányozzanak. De ennek még sehol, semmiféle nyoma nincs, ... semmi szava, semmi hatalma és módja nincs a népnek arra, hogy számon kérje a kormányzóktól, hogyan kormányozzák őt!”

Nagyatádi hangsúlyozta: „Azt most már mindenki elismeri, hogy Magyarországon új földbirtokpolitikát kell csinálni, s a régi alapot nem lehet meghagyni. Azonban ennek megalkotása nagyon késik.” Ezért ajánlotta, hogy a földművelésügyi miniszter nyújtsa be egy rövid törvényjavaslatot, amelyben mondja ki az országgyűlés, hogy a kormánynak a birtokok elővételi jogát azonnal megadja.” Ezzel a módszerrel mindenekelőtt a háború rokkantjait és özvegyeit szerette volna földhöz juttatni. Ugyanakkor az volt a véleménye, hogy „az állami kisajátítással az összes néprétegeket kielégíthetjük és még mindig marad Magyarországon elég nagybirtok, középbirtok, nagybérlet, kisbérlet”. Mondatának utolsó részét nyilvánvalóan a földbirtokosok megnyugtatójának szánta. Beszédéből megállapítható, hogy a földbirtokreform céljaira ekkor még csak a nagybirtoknak 1/5-ét kívánta igénybevenni, amivel a Függetlenségi és 48-as Párt többsége egyetértett. Figyelmeztette az országgyűlés tagjait és a nagybirtokosokat, hogyha az addig rövidlátó, káros birtokpolitikát rögtön meg nem változtatják, „akkor ne csodálkozzanak azon, ha a bolsevizmus itt is megerősödik... és előáll majd az a helyzet, hogy nem fognak úgy beszélni a magyar urakkal, mint mi beszélünk, a tisztelet és megértés hangján, hanem egészen más hangon, úgy mint Oroszországban.”

Ezek után Nagyatádi a Kisgazdapárt nevében bejelentette: *A békekötésnél — teljesen fenntartva eddigi álláspontjukat — hajlandók „segítséget nyújtani mindenkinek, aki ebben az ügyben a nemzetnek szolgálatot tud tenni.* Ha a szocialisták szolgálatot tudnak tenni a béke ügyének, azokat is támogatjuk, ha másik párt tud hasznot tenni az országnak, azt is hajlandók vagyunk támogatni, egyszóval bárki legyen az, a békekötés keresztülvitelére a mi támogatásunkra minden külön csatlakozás nélkül is számíthat.” Végül felolvasta a Kisgazdapárt határozati javaslatát. Ezt mi pontról pontra közöljük, mert a szakirodalomban még nem publikálták.

Követelték, mondja ki az országgyűlés:

1. hogy az 1918. évi október 17-én kiadott császári rendelettel megszüntetett egységes osztrák birodalommal szemben megszüntnek tekintti mindazon törvényeket,

melyek a magyar királyság és az eddigi egységes osztrák birodalom közös ügyeit illetőleg fennállottak, mert Magyarország az uralkodó személye közösségén kívül az újonnan alakult „Egyesült osztrák államok”-kal semmiféle közösséget nem vállal.

Terjesszen a kormány a magyar király elé olyan javaslatot, hogy Ő felsége proklamálja Magyarországnak a volt osztrák császárságtól való teljes függetlenségét és a volt közös ügyek azonnali megszüntetését. (Felkiáltások a baloldalon: Majd mi proklamáljuk!)

2. Haladéktalanul intézkedjék a kormány a magyar külügyminiszter kinevezése iránt, mert egy tőlünk idegen államszövetség külügyminisztere Magyarország külügyeit nem intézheti.

3. A kinevezendő magyar külügyminiszter első ténykedése legyen, hogy a béketárgyalásokat Magyarország részéről az ellenséges államokkal megkezdje, annál is inkább, mert az eddigi egységes Ausztria és Magyarország volt szövetségi viszonyban Németországgal, amely szövetségi viszony megbomlik az eddigi osztrák birodalom föderalizálásával. (Felkiáltások a baloldalon: Éljen a különbéke!)

4. Magyar honos katonáink a külföldről azonnal szállíttassanak haza saját hazájuk védelmére. (Élénk helyeslés.)

5. Az új radikális nemzeti birtokpolitika alkalmazhatása céljából sürgősen terjesszen a kormány törvényjavaslatot a ház elé, amelyben az állam részére való kiszállítás joga mondassék ki, hogy a háború rokkantjai, özvegyei és árvái azonnal elhelyezhetőek legyenek. (Helyeslés.)

6. Szüntetessék be haladéktalanul mindennemű emberi és állati élelmezésre szolgáló cikkeknek a magyar határon való kiszállítását. (Helyeslés.)

7. Szüntetessék be azonnal az egész ország területén mindennemű rekvirálás, amely nem a hadsereg ellátása érdekében történik. (Helyeslés.)

8. A háborús központok mielőbbi feloszlátása iránt sürgős intézkedés tétessék.

9. A rekvirálások következtében a közigazgatási úton kiszabott büntetések végrehajtása azonnal függesztessék fel s a büntetések felülvizsgálatára járasonként megyei bizottság küldessék ki.

10. Az uradalmi munkára katonailag kirendelt kispapok a saját földjeik munkálására azonnal bocsájtassanak haza.¹¹

A Kispapdapárt 10 pontos határozati javaslatát elemezve, megállapíthatjuk, hogy az lényegében az október 13-i pártértekezleten elfogadott határozatokkal azonos. Azoknál azonban kielégőbb, gazdagabb és többet követel. Tükrözi az azóta bekövetkezett kül- és belpolitikai változásokat. Az Osztrák—Magyar Monarchia közös ügyeinek megszüntetését, Magyarország függetlenségét, külügyminiszterének kinevezését, a béketárgyalások azonnali megkezdését, a magyar katonák hazaszállítását, radikális földreformot, az élelmiszerek országból való kiszállításának megtiltását, a rekvirálások megszüntetését, a háborús központok (a Haditermény Rt.) feloszlátását, a rekvirálásoknál a parasztságra kiszabott büntetések felfüggesztését és felülvizsgálatát, az uradalmi munkára katonailag kirendelt parasztok hazabocsájtását követelték. Az utolsó két pont kivételével — amelyek speciális paraszti érdekeket védtek — a Kispapdapárt határozati javaslatai lényegében egybevágtak a parlament leghaladóbb pártja, a Függetlenségi és 48-as Párt követelésével. Ezt bizonyítják a képviselőházi baloldaltól — Nagyatádi felolvasása közben elhangzó helyeslések is!

Megállapítható, hogy a Kispapdapártnak csupán a választójogi és a nemzetiségi kérdésben volt kissé konzervatívabb álláspontja a leghaladóbb (szociáldemokrata, függetlenségi és radikális) pártoknál: mindkét kérdés megítélésénél döntő szempont

¹¹ Képviselőházi Napló, 1910—1918. XLI. k. 338—345.

volt a Magyarország feldarabolásától való félelem. E félelem jogosságát bizonyította Wilson október 18-i válasza, amit Budapesten 21-én ismertek meg: az amerikai elnök visszavonta 14 pontját, hangoztatta, hogy az autonómia már nem elégíti ki az elnyomott nemzetiségeket, ezért a Monarchia kormányát a Cseh és Délsláv Nemzeti Tanáccsal való tárgyalásra szólította fel. Wilson jegyzéke és Horvátország függetlenségének kinyilvánítása hatására gróf Károlyi Mihály, a Függetlenségi 48-as Párt vezetője október 22-én 10 pontban foglalta össze pártja követeléseit. Ezek lényegében megegyeztek a Hock János által elmondottakkal, de a bekövetkezett események miatt annál határozottabbak voltak. Témánk szempontjából fontos megállapítani, hogy Károlyi követelései nem tartalmazták az agrár- és a közigazgatási reformokat, a nagy vagyonok megadóztatását és a demokratikusabb szociálpolitikát. Ezeket a követeléseket feltételezhetően a kormánypárttal való megegyezés reményében hagyta el. Látni kell azonban, hogy ezek a Kisgazdapárt legfontosabb követelései voltak! Károlyiék javaslatait azonban a parlament többsége még így is elutasította.¹² Másnap, 23-án — az adriai kikötőváros, Fiume, nagyrészt délsláv helyőrségének fellázadása hírére — az ellenzéki pártok heves támadást intéztek a kormány ellen, annak lemondását követelték. Az elnök által elrendelt szünetben Károlyi Mihály javaslatára az ellenzéki pártok képviselői rögtönzött értekezletükön elhatározták a Wekerle-kormány megbuktatását és hogy egy teljesen új, demokratikus kormány haladéktalan kinevezését követelik a királytól. Meskó Zoltán képviselő követelte, hogy a Károlyi vezetésével megalakuló új kormányba a parlamenten kívüli szociáldemokrata és polgári radikális pártok mellé vegyék be az ország földművelésnépét is, amin elsősorban a Kisgazdapártot érthette. A Függetlenségi és 48-as Párthoz tartozó Juhász Nagy Sándor szerint az új alakulást, „amelyben a szociáldemokraták éppúgy benne legyenek, mint a földművesek képviselői, nem szabad kifejezetten valamely szélső irányzathoz kötni”. Gróf Andrassy és gróf Apponyi után, Nagyatádi Szabó István a Kisgazdapárt nevében jelentette be csatlakozását az alakuláshoz.¹³

Az értekezlet után — az ellenzéki pártok követelésére — a kormány lemondott. Ezután a pártok vezetérei a miniszterelnök szobájába gyűltek össze, hogy megtárgyalják, milyen legyen az új kormány összetétele, ki legyen az új miniszterelnök? Gróf Tisza István, a Munkapárt vezetője kategorikusan ellenezte, hogy Károlyi Mihály legyen az új miniszterelnök. Ezután a többi pártvezér — közöttük Nagyatádi Szabó István is — szembefordult Károlyival. Azt javasolták, hogy a mérsékelt ellenzék alakítson kormányt, amelyben miniszterséget ajánlottak fel Károlyinak és elvbarátainak, valamint a parlamenten kívüli szociáldemokrata és radikális pártoknak. Ezt azonban Károlyi nem fogadta el: ő demokratikusabb kormányt akart, teljesen a saját programja alapján, amelyben — ahogy ő írja — „helyet foglalhat Andrásynak, Apponyinak, a néppártnak és a demokrata pártnak is egy-két képviselője”. Ebbe viszont ezek az ellenzéki pártok nem mentek bele.¹⁴

Ezen az értekezleten tehát Nagyatádi Szabó István, a Kisgazdapárt vezére szembefordult Károlyival, aki a parlamenti polgári pártok vezetői közül a legdemokratikusabb irányvonalat képviselte.

Károlyi felsorolása viszont azt jelzi, hogy ő pedig elfelejtette a Kisgazdapártot felvenni az általa tervezett kormányba, pedig annak programja — amint láttuk — nem különbözött lényegesen a Függetlenségi és 48-as Párt követeléseitől.

¹² Nemes i. m. 11—12.

¹³ Népszava, 1918. október 24. 6.

¹⁴ Károlyi Mihály: „Egy egész világ ellen”. Bp. 1965. 344.

A parlamenti pártvezérekkel folytatott sikertelen tárgyalás után a Függetlenségi és 48-as Párt vezetői bizalmas megbeszélést tartottak az országgyűlésen kívüli pártok, az MSZDP és a Polgári Radikális Párt vezetőivel.¹⁵ Elhatározták, hogy amennyiben nem sikerül számukra elfogadható megegyezést kötni a többi parlamenti párttal, akkor a 3 pártból megalakítják a Magyar Nemzeti Tanácsot. Ennek létrehozását a sikertelen tárgyalások mellett, siettették: Wilson október 23-i újabb jegyzéke, amely leszögezte, hogy a régi rezsim képviselőivel, a háborús bűnösökkel nem tárgyal a békéről, tőlük csak a megadást fogadja el,¹⁶ illetve az olasz hadsereg október 24-én indított sikeres támadása, amelyet a már felbomló osztrák—magyar hadsereg nem tudott feltartóztatni.

Ilyen körülmények között alakult meg október 25-én éjszaka a Magyar Nemzeti Tanács, amelyet a 26-án közzétett Kiáltványból ismerhetett meg az ország népe. A Kiáltvány szerint a Magyar Nemzeti Tanács központi szerve kíván lenni „minden olyan törekvésnek, amely Magyarország megmentésére és korszerű újjászervezésére irányul.” Követelték az ország teljes függetlenségét, a háború azonnali befejezését, a német szövetség felbontását, a képviselőház azonnali felosztását, új választások kiírását az általános, titkos választójog alapján. A továbbiakban követelték az örendelkezési jog biztosítását, az ország nem magyar népei számára a polgári szabadságjogokat, amnesztiát, birtok- és szociálpolitikai reformokat, a létrejövő ukrán, lengyel, cseh, délszláv és osztrák államok elismerését, az igazságtalan breszt-litovszki és bukaresti béke megsemmisítését. A végén a Kiáltvány csatlakozásra hívta fel a programmal egyetértőket.¹⁷

E demokratikus átalakítást hirdető programot úgy fogalmazták meg, hogy továbbra is nyitvahagyták a kormánypárt és a mérsékelt ellenzéki parlamenti pártokkal való megegyezés lehetőségét. Ezt remélték az október 24—26-án Gödöllőn megtartott királyi audienciától is, ahol IV. Károly meghallgatta a pártvezérek véleményét a kormányválság megoldásáról. A király az első két nap a kormánypárt vezetőit fogadta. Emlékezzünk: a Kisgazdapárt október 13-i értekezletén már kérte, hogy a király a párt vezetőit is fogadja. Ezt azóta alátámasztották több száz község kérvényével, amelyeket a pártvezetőség eljuttatott a királyi kabinetirodába.¹⁸ A parlamenti ellenzéki pártok, október 25-én éjjel szintén kérték, hogy a király a többi politikust — köztük Nagyatádi Szabó Istvánt — is hallgassa meg.¹⁹

A király október 26-án — az ország történetében először és „szokatlanul melegen” — fogadta a Kisgazdapárt vezetőit: Nagyatádi Szabó Istvánt és Mayer Jánost. „A gazdapárti képviselők beszámoltak a vidéki gazdaközösség és a falusi nép hangulatáról és kifejezést adtak annak az óhajuknak, hogy *olyan kormány* jöjjön, amely *az esetleges belső mozgalmakat ellensúlyozni tudja. Egy népkormányra van szükség*, amelyik közmegnyugvást kelt kifelé, befelé pedig a *szociális és demokrata reformokkal* kielégíti azokat a várakozásokat, amelyeket a széles néprétegek hozzáfűznek.

Erős demokrata irányzatú kormányt kívánnak, amelyik *radikális földbirtokreformmal* jön, anélkül, hogy a *magántulajdon rendjét fölforgatná* és *bolszeviki túlzásokba esnék*, erős szociális érzékkel fog hozzá az ország nyílt sebeinek orvoslásához és *földhöz juttatja a földre éhes népet.*”

¹⁵ Népszava, 1918. október 25. 3.

¹⁶ Hajdú T.: i. m. 37.

¹⁷ Népszava, 1918. október 26. 1.

¹⁸ Magyar Lobogó, 1918. november 3. 2.

¹⁹ Népszava, 1918. október 27. 3.

A király — Mayer szerint — „rendkívüli érdeklődéssel hallgatta meg” a Kisgazdapárt vezetőit és a végén arról biztosította őket, hogy „a válságot népkormányval akarom megoldani, amelyben az önök pártja is képviselve van.”

A párt vezetői *történelmi fontosságú események* érezték a találkozást a királlyal, amit véleményük szerint elsősorban „a magyar nép politikai érettsége és öntudatra ébredése” vívott ki. Magukat a parasztság igazi képviselőinek tekintették és az volt a véleményük, hogy a többi párt vezetői — beleértve a Nemzeti Tanácsba tömörülőket is — „nem ismerik a nép igazi bajait, vágyakozásait, akaratát.” De ha ismernék is azokat, akkor sem terjesztenék a király elé, — állították — mivel hogy *ezzel saját maguknak és saját osztályuknak ártanak*.” Jól látták, hogy a „nép érdekei és jogos kívánalmai a legtöbb esetben összeütközésben vannak a nagyurak érdekeivel.”²⁰ Itt természetesen elsősorban a parasztság és a földbirtokosok ellentétére gondoltak: a radikális földbirtokreform követelése a feudális eredetű nagybirtokrendszer felszámolását jelentette, amely nemcsak a kormánypárt, de az ellenzéki Függetlenségi és 48-as Párt mögött felsorakozó földbirtokosok érdekeit is sértette.

Ez lehetett az egyik oka annak, hogy a Kisgazdapárt vezetői — különösen Mayer János — Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezése ellen, és gróf Hadik János mérsékelten liberális politikus mellett foglaltak állást, és azt bizonygatták a királynak, hogy Károlyi mögött nincsenek tömegek.²¹ Ehhez — az igazság kedvéért — azt kell hozzátenni, hogy a Kisgazdapárt vezetői (a többi mérsékelten ellenzéki parlamenti párt vezetőivel együtt!) egy olyan széles körű programmal rendelkező koalíciós kormány létrehozását szorgalmazták, amelyről feltételezték, hogy a szociáldemokraták is rokonszenvvel fogadják.

A szociáldemokrata és a polgári radikális párt vezetői — akiket a király szintén október 26-án fogadott először — azonban csak Károlyi Mihály miniszterelnöksége és a Nemzeti Tanács programja alapján voltak hajlandók az új kormányban részt venni, és a forradalom kitörésének veszélyeire hívták fel a király figyelmét.²² Mindezek hatására a király a kihallgatások után Károlyival együtt utazott el Bécsbe, mert ott akarta őt kinevezni miniszterelnöknek, természetesen egy koalíciós kormány élére. E véleményét azonban megváltoztatta! Az történt ugyanis, hogy a három nappal korábban az Osztrák—Magyar Monarchia közös külügyminiszterének kinevezett Andrassy — az események hatására — végre felmondta a németekkel kötött szövetséget és Wilson 18-i jegyzékére válaszolva fegyverszünetet és a béketárgyalások megkezdését kérte az antanttól. Ebben elfogadta Wilson követeléseit, így a jugoszlávok és a csehszlovákok önrendelkezési — beleértve az elszakadás — jogát is.²³ Az olasz front felbomlásának következtében a Monarchia vezetői azonban be sem várták a jegyzékre érkező választ, azonnal fegyverszünetet kértek Olaszországtól. „A perzsonálunió ígérete után a különbéke ajánlat és a fegyverszüneti delegáció elutazása nagymértékben csökkentették az uralkodó rezsim és a Magyar Nemzeti Tanács külpolitikája közötti különbségeket.”²⁴ Ezért a király és tanácsadói (köztük Andrassy is) úgy vélték, hogy megakadályozhatják a forradalom kirobbanását és a Nemzeti Tanács hatalomra kerülését. A király ezért nem nevezte ki Károlyit miniszterelnöknek. A kormányválság megoldására 27-én Budapestre küldte József főherceget, aki ismét tárgyalásokat kezdett a pártvezérekkel. Október 29-én találkozott Nagyatádi Szabó István-

²⁰ Magyar Lobogó, 1918. november 3. 2—3.

²¹ Károlyi Mihály i. m. 357.

²² Az Újság, 1918. október 27. 2.

²³ Andrassy jegyzékét közli a Magyar Lobogó, 1918. október 3. 3.

²⁴ Hajdú T. i. m. 47.

nal.²⁵ Ugyanaznap értekezletet tartottak a mérsékelt ellenzék pártjai — köztük a Kisgazdapárt — vezetői, ahol megbeszélték a kibontakozás lehetőségeit. E tárgyalások eredményeként a Kisgazdapárt vezetői a Nemzeti Tanács helyett ismét a mérsékelt ellenzéki pártok mellett foglaltak állást, amelyek legálisan, a törvényes keretek között akarták átvenni a hatalmat, és bizalmukról biztosították gróf Hadik kormányalakítási kísérletét.²⁶

A Kisgazdapárt vezetőinek politikai helyzetértékelését jól mutatja Mayer János: Gazdatársainkhoz! címmel a párt lapjában, a Magyar Lobogóban publikált nyílt levele. Ebben megállapította, hogy mivel a háborút elvesztettük, „ki vagyunk szolgáltatva a külső ellenségnek, amelyhez járul még az a súlyos körülmény, hogy a nem kevésbé veszedelmes belső ellenség (itt a nemzetiségekre és a Nemzeti Tanácsra utalt!) hónaljig nekigyűrűkőzve erőlködik azon, hogy a nemzeti államunk ezeréves fájának gyökereit felszaggassa és azt teljesen ledöntesse.” A vajúdas nehéz napjait éljük — írta Mayer — és a tét óriási: „meg tudjuk-e védeni területi épségünket, vagy örökre tönkre nyomorítva, sőt megsemmisítve kerülnek-e ki a nagy világháborúból.” Ezért a politikusoknak fokozott felelősséggel kell állást foglalni. Úgy látta, hogy „*az átalakulás a demokrácia és a teljes népszabadság jegyében folyik*” és ha ezt a két kérdést helyesen oldják meg — írta — akkor talán még a világháborús vérvesztés sem volt hiábavaló. Hangsúlyozta, hogy „Vészes időket élünk! Hazánk jövője forog kockán!” És ebben a katasztrofális helyzetben „*felelőség nélküli tényezők forradalmi hangulatot szítanak az országban.*” Kérte, hogy ez a hangulat ne érintse a kis- és középparasztságot. „Szabadságot és népuralmat kívánunk mi is, — írta — de szabadság alatt sohasem értettünk szabadosságot.” Ugyanekkor ezekben a napokban a Kisgazdapárt vezetői is érezték, hogy „most következett be az az idő, amikor ütött a cselekvés órája.” Mayer megnyugtatta a párt tagságát, hogy bárki kerüljön is ebben a nehéz időben kormányra, ők megnézik, hogy hozza-e „*a gyökeres birtokpolitikát, a progresszív megadóztatást, a hadimilliomosok külön megterhelését, a népoktatás, a közgazgatás, a közegészségügy megfelelő reformálását stb.* Ha a megfelelő reformokat nem hozza, úgy szembe találja magát velünk.”

Kijelentette, hogy *kívívják jogaikat, de törvényes és alkotmányos eszközökkel teszik azt.* E jogokért küzdelemre biztatta a párt tagságát, de figyelmeztette is: „*törekedjünk a közrendet megóvni, a bolsevik forradalmárok rombolásaitól családi tűzhelyeinket megkímélni,* mert élő példák igazolják szemünk előtt, hogy a bolsevizmus nyomán tenger szenvedés és teljes pusztulás jár, testvérharc, a saját vérünk kiontása, amelyből sohasem nőtt még a szabadság virága.” Ezért szerinte nem forradalom, nem testvérharc és nem bolsevizmus kell a magyarságnak, hanem „függetlenség, szabadság, egy új Magyarország kell, amelyben mindannyian megtalálhatjuk a magunk boldogulását.”²⁷

E gondolatokat elemezve J. Tóth Dezső 1968-ban írt tanulmányával szemben²⁸ meg kell állapítanunk, hogy a Kisgazdapártot elsősorban nem programjának mérsékeltebb, konzervatívabb volta választotta el a Nemzeti Tanácsba tömörült pártoktól, hanem az elérendő cél érdekében használható *módszerek és eszközök.* A súlyos katonai és külpolitikai helyzetben elvetették a forradalmi módszereket és eszközöket; egyrészt mert úgy vélték, hogy a hagyományos uralkodó osztályok úgy meggyengültek, hogy a rendszer demokratizálását és egyéb követeléseiket törvényes és alkotmányos eszközökkel is kivívhatják, másrészt azért is félték a forradalomtól, mert az

²⁵ Magyarország, 1918. október 30. 3.

²⁶ Az Újság, 1918. október 30. 2.

²⁷ Magyar Lobogó, 1981. november 3. 1—2.

²⁸ J. Tóth Dezső i. m. 42.

oroszországi események hatására úgy gondolták, hogy az törvényszerűen polgárháborúhoz vezet, amely esetben pedig az országot feldarabolnák, esetleg teljesen elveszítené függetlenségét. Ez utóbbiakat csak az ország politikai erőinek koncentrációjával látták elkerülhetőnek, amelynek érdekében minden pártnak engedményeket (kompromisszumokat) kell tennie. Ez utóbbira a Nemzeti Tanácsba tömörült pártok nem mutattak nagy hajlandóságot, vezért a Kisgazdapárt vezetői inkább a mérsékelt ellenzéki pártokat támogatták. Az október 29-i tárgyalások eredményeként végül is gróf Hadik János kapott kormányalakításra megbízatást, aki még aznap este megígérte az Ausztriával közös minisztériumok azonnali megszüntetését, a magyar csapatok hazaszállítását, a háború gyors befejezését és az általános, titkos választójogot. A nemzetiségi kérdéstről és a földbirtokreformról azonban hallgatott.²⁹ Valószínűleg ez utóbbi kérdésben felmerült nézeteltérések miatt október 29-én Hadik és Nagyatádi Szabó még nem tudtak megegyezni. Ezt bizonyítja, hogy a másnapi lapokban közölt tervezett kormánylistán még nem szerepelt a Kisgazdapárt vezetője. Földművelésügyi miniszternek gróf Dessenffy Emilt, az ismert konzervatív agrárpolitikust jelölték a lapok.³⁰ Hadik kormányalakítási tárgyalásai — a forradalmi helyzetben — igen nehezen haladtak, a tapasztaltabb politikusok közül 30-án többen visszaléptek.³¹ Így kerülhetett sor arra, hogy Hadik miniszteri tárcát ajánlott fel a Kisgazdapártnak. Ezzel kapcsolatban írta Szemző Ernő, a párt titkára: „Ha a népkormány elvei, céljai egybevágnak a Kisgazdapárt programjával és pártunk vezetősége biztosítékot nyer aziránt, hogy a nép érdekei, az ország sorsa, a magyar nemzet jövője meg lesz védve, úgy pártunk odaáll a kormány rúdjá mellé, alkotó, nemes, nagy munkára.” Azt állította, hogyha a parasztság kitart a párt mellett, „*úgy elérkezett a föld népének második fölszabadítása*. Kossuth Lajos ideje óta most nyílik alkalom a nép számára, hogy egyenlőségét, jogait kivívhasssa.” Figyelmeztette a parasztságot, hogy *óvakodjanak a nemzetellenes téveszméktől*, (amelyeken a Nemzeti Tanács eszméit is érthette) és az adott súlyos helyzetben egységet, kitartást, komolyságot, sziklaszilárd magyar öntudatot tartott szükségesnek.³²

A Nagyatádi Szabó István és gróf Hadik közötti megbeszélések részleteit nem ismerjük, de tudjuk, hogy október 30-án sikerült megegyezniük.³³ Valószínűnek tartjuk, hogy a tárgyalásokon gróf Hadik megígérte a földbirtokreform megvalósítását, a hadimilliomosok megadóztatását, a progresszív adózás bevezetését, a köznevelés, a közegészségügy és a közoktatás reformját, amelyek a Kisgazdapárt legfontosabb követelései voltak. Ezért a Kisgazdapárt vezetője támogatásukról biztosította Hadikot, aki viszonzásul meghívta őt a kormányába földművelési miniszternek.³⁴

1918. október 31-én reggelre azonban győzött a polgári demokratikus forradalom. Ezt a budapesti munkásság és a katonaság vívta ki, akik a Nemzeti Tanácsba tömörült pártokat támogatták. Ennek hatására gróf Hadik lemondott és József főherceg kinevezte Károlyit miniszterelnöknek, aki még aznap összeállította kormányát a Nemzeti Tanács pártjainak vezetőiből. Így maradt ki a Kisgazdapárt a polgári demokratikus forradalom előkészítéséből; a forradalom előtti napokban ugyanis — mint láttuk — a progresszív és konzervatív erők között ingadozva végül is az utóbbi mellett foglalt állást. A Kisgazdapárt vezetői ezzel nagy hibát követtek el — amely ellentmondott tömegbázisuk, a kis- és középparasztság gazdasági-társadalmi és

²⁹ Hajdú i. m. 47.

³⁰ Az Újság, 1918. október 30. 2.

³¹ Az Újság, 1918. október 31. 2.

³² Magyar Lobogó, 1918. november 3. 1.

³³ Magyarország, 1918. október 31. 3.

³⁴ Pesti Napló, 1918. október 31. 2.

politikai érdekeinek is — és így nem tudták a parasztság helyét biztosítani a forradalom kormánykerekénél.³⁵

Az eddigi szakirodalom csak a Kisgazdapártot, illetve annak vezetőjét, Nagyatádimarasztalja el a Nemzeti Tanácsba tömörült pártok és a parasztpárt szövetségénekt elmaradásáért. Ezt a Kisgazdapárt vezetőinek, illetve tömegbázisának, a forradalomtól, az azzal együttjáró megrázkódtatásoktól és főleg a szociáldemokrata és a bolsevik irányzat megerősödésétől való félelmével magyarázták, amelyet szoros összefüggésbe hoznak a parasztság és vezetői kispolgári társadalmi helyzetével.³⁶

Nem vitatjuk a szakirodalom ezen általános megállapításainak helyességét. Az általunk feldolgozott új forrásanyagok alapján azonban úgy véljük, hogy a katasztrofális helyzetben nem ezek a szempontok voltak a döntőek a parasztpárt politikai állásfoglalásában. Ők az ország területi integritásának megvédését, önállóságának és függetlenségének kiépítését tartották a legfontosabb feladatnak, amelyet az adott helyzetben csak a politikai erők maximális koncentrációjával láttak elérhetőnek. Elsősorban ezért félték a forradalomtól és polgárháborútól is, amelyben véleményük szerint a még meglévő gazdasági, társadalmi politikai, eszmei erők is szétforgácsolódnának, ami megkönnyítené az ország szétdarabolását. Ettől való félelmük volt a döntő abban, hogy nem a Nemzeti Tanács, hanem a mérsékelt ellenzék kormányalakítását támogatták, akik szintén hajlandónak mutatkoztak reformokra és a Kisgazdapárt kormányba történő bevonására. Mint láttuk, a Nemzeti Tanács ez utóbbit nem ajánlotta fel és ezzel akaratlanul is a másik oldalhoz lökte a parasztpártot. Az eddigi szakirodalomban csupán Király István utal arra, hogy a Nemzeti Tanács vezetői igen vegyes érzésekkel viseltettek a Kisgazdapárttal szemben.³⁷ Miért? E kérdés tisztázásához a Nemzeti Tanácsba tömörült pártoknak a parasztsághoz, illetve a Kisgazdapárthoz való viszonyának további kutatása szükséges. Hogy ki, milyen mértékig felelős azért, mert a polgári demokratikus forradalom kormánykerekénél a parasztság pártja nem tudta a helyét biztosítani: ez is további aprólékos kutatást igényel.

A polgári demokratikus forradalom előkészítését és győzelmét tehát Magyarországon tulajdonképpen egy polgár-munkás politikai szövetség biztosította. Pártpolitikai szinten sajnos nem valósulhatott meg sem a polgár-paraszt, sem a munkás-paraszt szövetség. A forradalmi gyakorlatban viszont mindkettő funkcionált. A katonaruhába bújtatott parasztok tagadhatatlanul nagy szerepet játszottak a polgári demokratikus forradalom győzelmében.

³⁵ Ez az értékelés lényegében J. Tóth és Király értékeléseire támaszkodik. Lásd: J. Tóth i. m. 44. és Király i. m. 175.

³⁶ J. Tóth i. m. 41—42. és Király i. m. 176—177.

³⁷ Király i. m. 175.

Die Studie befaßt sich mit einer wichtigen Frage. Warum ist die Kleinwirtenpartei am Ende des Krieges aus dem Nationalrat, der die bürgerlich-demokratische Revolution organisierte und verwaltete, herausgeblieben — obwohl sie das Klein- und mittlere Bauerntum vertretete; warum sie zur Seite der konservativ-liberalen Parteien mitreißen ließ, die eben zu Reformen neigten. Letztere wollten den Kapitalismus durch Verachtung der Einflüsse des verlorenen Krieges auf die Gesellschaft und durch Aufbewahrung der territorialen Integrität des Landes modernisieren.

Der Verfasser betont anhand schriftlicher Quellmaterialien wie Protokolle des Ministerrates, Tagebuch des Parlaments, Memoare und hauptsächlich Nachrichten der Tageblätter, daß die Forderungen der Kleinwirtenpartei und die der Parteien des Nationalrates weitgehend zusammenfielen, wie es die eingehende Analyse des Schriftmaterials unterstützt. Dieses Zusammenfallen hätte die Zusammenarbeit zwischen ihnen ermöglicht. Daß sie trotzdem nicht verwirklicht worden war, läßt der Verfasser in den beiderseitigen, aber immer noch nicht völlig ausgeklärten Vorurteilen begründet sehen.

Die Studie hatte nicht den Abschluß dieses Thema vor: sie wurde mit dem Anspruch der Vorstellung eines differenzierteres Bildes der Ereignisse und Anspornung zur Diskussion geschrieben. Der Verfasser ist bewußt, daß eine ereignißgeschichtliche Analyse nicht zur genauen Aufschließung des Gewebes der politischen Kräfte ausreichen mag. Dazu sind noch ideengeschichtliche Forschungen nötig.